

<https://doi.org/10.62837/2025.2.288>

Fil.f.d., AFAQ EMINLİ AZƏR QIZI
Azərbaycan Dillər Universiteti
Bakı şəhəri, Rəşid Behbudov, 134

VİKTORİYAN ƏDƏBİYYATINDA QADINLAR

Xülasə

XIX əsrin ilk yarısından etibarən bir çox yazıçılar əsərlərində Viktoriya dövründə qadınların çəkdiyi əzab və göstərdikləri dözümlü haqqında yazmağa başladılar. Getdikcə daha çox roman janrı ənənəvi, tipik Viktoriya dövrü qadın obrazları və onların qarşılıqlı əlaqələrinə fokuslandı. Yazarlar qadının xeyirxah xüsusiyyətlərini ortaya çıxarmaqdan bəhs edirdilər və eyni zamanda haqsız yüklərdən və əngəllərdən azad olunuşu hərəkətinə gəldikdə isə, Çarlz Dikens və Bronte qardaşları ilə yanaşı Hardi, Thakari, Qaskol, Trallop və Corc Eliyot da Viktoriya dövrü Londonunun kifayət qədər çox sosial institutlarının təsviri ilə qadının vəziyyətinə fokuslandı. Bu, sözü gedən roman yazçılarından romanda feminist mövqe tutduqları mənasına gəlmir, onlar sadəcə qadına ona məxsus imtiyazları və haqlarını vermək istəmişdilər.

Açar sözlər: qadın obrazları, uşaqlar, sosial mühit, ideologiya, sosial təbəqə

Çarlz Dikens o dövrün qadın kimliyinin müəyyənləşməsində öndə gedən ədiblərdən olmuşdur. Bu nöqteyi nəzərdən fərqli fikirləri olan Tomas Hardi və Şarlot Bronteni də əlavə edirik. İngiltərə 19-cu yüzillikdə bir-birinin ardınca Fransa və sənayə çevrilişləri ilə üzləşdikdə əzab-əziyyət, əsasən, yoxsullar, qadınlar və uşaqlar ilə məhdudlaşdı. Günlük qidalarını əldə etmək üçün çalışmağa məcbur olanlar pis şəraitdə çalışdılar. 19-cu yüzilliyin əvvəllərində qadınları küçədəki istismardan qorumaq üçün "görünür ki, qadınlar ev və ya özəl sfera ilə məhdudlaşdığı halda kişilərininki ictimai sferadır" kimi təsnif edilən yeni bir cinsi ideologiya ortaya çıxdı (8). Bu, qadınların fəaliyyətlərini və imkanlarını məhdudlaşdırsa da, qadınlar yenə də ictimai sferalarda yer almış və ictimai fəaliyyətlər göstərmişdilər. Evlilik o dövrdə saysız-hesabsız qadın üçün xoşbəxtlik və əmin-amanlıq mənasına gəlsə də, bir çox Viktoriya dövrü nəzəriyyəçiləri, filosofları və şərhçiləri evliliyi qanuni olaraq bağlanan müqavilə adlandırırdı. Keymsin fikrinə görə "Evlilik yenə də daha önəmli müqavilədir, çünki şəxsin bütün həyatının xoşbəxtliyi buna bağlı ola bilər" (2).

Viktoriya dövründə qadınlara olan baxış qadınların kişilərdən həm aşağı, həm də üstün mövqedə olduqları şəkildə formalaşmışdır. Onlar hüquqsuz idilər, səs verə bilmirdilər və çevrilişdən sonra ortaya çıxan işçi qüvvəsini ödəməli idilər. Qadınlar ev sferalarında fəaliyyət göstərməyə məcbur olunmuşdular, ev işlərini yerinə yetirmək, evi təmizləmək, yemək bişirmək və uşaqlarını böyütməli idilər. Ər bütün mal-mülkə nəzarət edirdi. Viktoriya dövrü qadınlarının hüquq və imtiyazları həm

subay, həm də evlilər üçün məhdud idi. O, fiziki və sözlü şiddətin bir çox növləri ilə üzləşmişdi və boşanmağa belə haqqı yox idi. Ziyalı təbəqə, əsasən də, yazıçılar ədalətsiz qayda-qanuna qarşı durdular. Viktoriya mədəniyyəti həm ədəbiyyatda, həm də vizual sənətdə qadınla əlaqəli 19-cu əsrdə artan, son dövrdə saysız-hesabsız ədəbi və tarixi araşdırmaları, dövrü nəşrləri birləşdirən mədəniyyət kimi nümayiş edilir. Bir sıra yazarlar Viktoriya dövründə qadınların çəkdiyi əzab-əziyyətlər və dözümlülükləri haqqında yazmağa başladı. Onlar romanlarında ən çox ənənəvi, tipik Viktoriyan dövrü qadın obrazlarına və onların qarşılıqlı əlaqəsinə fokuslandılar. Nansi Herri "Viktoriya Dövrü və Ədəbiyyatı"nda belə deyir: "19-cu yüzillikdə qadın və sərmayələr mövzusunı çox tarixçi, ədəbi tənqidçinin Viktoriya dövrü mədəniyyətini anladığı və şərh etdiyi "fərqli sferalar" modelinə müraciət etmədən ələ almaq çətin olacaqdır. Maliyyə əməliyyatlarının eyni zamanda həm ictimai, həm də özəl olması ictimai/kişi sfera və özəl/qadın sferası arasındakı fərqi ortadan qaldırır kimi görünür. Yenə də, sərmayəçi qadınların fəaliyyətləri, əsasən də, şəhərdəki "varlıq"-ları Viktoriya dövrü mətbuatında tez-tez "ayrı sahələr ritorikasını" gündəmə gətirmişdir (2). "Özlərinə aid bir ədəbiyyat"da Elizabet Li Eleyn Şovalterin qadın ədəbiyyatının Viktoriya dövründən başlayaraq müasir yazı üslubunadək necə inkişaf etdiyini göstərdiyini ümumiləşdirir. O, hərəkəti 3 hissəyə bölür- 1840-cı ildə kişi təxəllüsünün istifadəsi ilə başlayan və Corc Eliyotun ölümü ilə 1880-ci ilə qədər davam edən "Qadınla bağlı"; 1880-ci ildən 1920-dək səs vermə haqqının qazanılmasına qədər davam edən "Feminist" və 1920-ci ildən günümüzə qədər davam edən və 1960-cı illərdə yeni bir özünüdərk mərhələsi olan "Qadın" (5). Bu o dövrün bədii ədəbiyyatında əks etdirilən ən önəmli tarixi mədəniyyətdir. 19-cu yüzillik bədii ədəbiyyat baxımından zəngin dövr olduğundan, Viktoriya dövrünün biçimini anlayanın ən xoşagələn yolu idi. Viktoriya dövrü romanları oxunmağa dəyərdir və qadının önəmli ağırlığı səbəbindən tədqiqatçı bu cür mədəniyyət haqqında yazmağı dəyərli hesab edir.

Yazarların qadının müsbət xüsusiyyətlərini üzə çıxarmağı əsərin mövzusunə çevirdiyi, qadının haqsız yüklərdən və maneələrdən azad olması hərəkətinə gəldikdə, Bronte bacıları kimi Viktoriya dövrü Londonun sosial institutlarını diqqətləyiq şəkildə "Viktoriya Dövrü Ədəbiyyatında Qadınlar" əsərində (1,143) təsvir edən (Dikenslə yanaşı) roman yazarları var idi. Bununla yanaşı, Hardi, Thakari, Qaskol, Trallop, Bronte və Corc Eliyot da qadının vəziyyətinə diqqət yetirmişdir. Çarlz Dikensin romanlarında Viktoriya dövrü İngiltərəsinin müxtəlif sosial təbəqələrindən qadın obrazları yer alır və hər bir obraz, qadın xarakterlərini təsvir etmə tərzinə görə oxuculara baxış bucağını çatdıracaq qədər inkişaf etmişdir. "Onun ifadələri, eyni zamanda, tarixdəki qadınlar haqqında fikirlərinə də işıq tutur. Bir çox tənqidçilər Dikensin romanlarındakı qadın obrazları ilə şəxsi həyatındakı qadınlar arasında əlaqə qurmuşdur"(8). Dikensin romanları Viktoriya dövrü İngiltərəsinin müxtəlif sosial təbəqələrindən qadın obrazları ehtiva edir. Hər bir obraz oxucunun Dikensin

ailə daxili və ictimai şəraitlə bağlı müşahidələri haqqında fikir yürütməsinə imkan verəcək qədər inkişaf etdirilmişdir. Viktoriya dövrünün ən önəmli romançılarından biri olan Dikkins, obrazlarını həmin dövrü əks etdirəcək şəkildə yerləşdirməyi və inkişaf etdirməyi məqsəd qoymuşdur. Bu, Dikkinsin feminist düşüncələr bəslədiyi anlamına gəlməz, o, sadəcə qadına ona aid imtiyazlarını və hüquqlarını vermək istəmişdir. Bir roman yazıçısı olaraq, o, cəmiyyətinin qurbanları və onların vəziyyətlərinin necə yaxşılaşdırıla biləcəyi barədə narahatlıq hissi keçirirdi. Dikkins, mənfi tarixi baxışları çətdirmək üçün obrazlardan istifadə edərək, 19-cu əsrdə insan taleyinin faciəvi simvolunu yaratdı. Bu səbəbdən, dünyasındakı qüsurlara diqqət çəkmək və sosial şəraitin yaxşılaşdırılması üçün edilə biləcək dəyişiklikləri vurğulamaq məqsədilə hüquqi qurumların təmsilçi qurbanlarını yaratmağa qərar verdi. Mənim məqsədim, 19-cu əsrdə cəmiyyətdə qadının vəziyyətini və cəmiyyətin ona münasibətini yazmaqdır. 19-cu əsr ingilis həyatı romanlarda və romanın müasir təsvirlərlə zəngin versiyalarında təkrarlanan mövzudur. Aleksandr 19-cu əsrdə "Qotik roman və Skottun fantastikası üçün çılğınlıqlar var idi, lakin roman yalnız 1840-cı ildə Çarlz Dikkins ilə yenidən populyarlıq qazandı" (1) yazarkən paralel bir fikrə sahibdir. Dikkinsin realist romanlarının cəlbediciliyi, görünür, orta sinif reallıqlarının genişlənməsinə əsaslanır. Qadınlarla bağlı Xiang iddia edir: "Əksər yazıçılar 19-cu əsrin ingilis qadınını hörmətli bir qadın üçün verilən sosial ideallara uyğun yaşamaq üçün güclü narahatlığı olan sadələvh, qəbullanıcı bir fiqur kimi təsvir etmişlər" (1). Dikkinsin müşahidə üçün çoxlu imkanları olmalı idi; Onlar olmadan onun sosial rəsmləri qüsurlu olardı. Onun böyük romanlarında əks etdirdiyi mühüm fikirləri var. O, dağıdıcı, təhqir olunmuş, mələk kimi, əsl ana və pis qadını təqdim edir. Amma o, xoşbəxtliklə mükafatlandığı mələk kimi və utopik qadına üstünlük verir. Dikkinsin yazılarında hər yerdə rast gəlinən fitri, Tanrı tərəfindən verilmiş gücləri yüksəltmək, yeniləmək və xilas etmək üçün fəzilətli qadınlıq ideyası onun məişət həyatının məşhur idealizasiyası ilə ayrılmaz şəkildə bağlıdır. Onun üçün, əksər Viktoriyalı kimi, qadınlar həmişə şəxsi münasibətlərdə, xüsusən də ailə qruplarında öz əxlaqi və mənəvi potensiallarını həyata keçirmişlər" (8). Dikkins obrazları vasitəsilə danışır və beləliklə, onlar onun sözcüsü olurlar və hər bir qadın obrazının arxasında onun nail olmaq istədiyi məqsəd dayanır. O, öz nöqteyi-nəzərini, hisslərini, düşüncələrini, fikirlərini təmsil edərək cəmiyyəti sağaltmaq istəyir. Oxucuya personajların böyüklüyünü dərk etmək imkanı verməklə yanaşı, Dikkins bir qrup olaraq qadınların davranışları və xüsusiyyətləri haqqında fikirlərini də ifadə edir. May Hasan çıxışından belə anlaşılır ki, Dikkins romanlarında personajları öz məqsədlərinə uyğun formalaşdırır. O deyir: "İnanıram ki, bir yazıçının öz xəyal gücünün yaratdıqlarına olan bağlılığı haqqında bunun mükəmməl bir sabitlik və bağlılıq modeli olduğu və aralarında ən kor olan olduğu deyilə bilər. Sağlam sevinc və əyləncənin ortaq ehtiyatına içimdən gəlidiyi qədər ilə töhvə vermək üçün səmimi və gerçək bir arzum var... İnanıram ki, ləyaqət yamalarda və cırıqlarda da bənövşəyi

və incə çizgilərdə göründüyü qədər yaxşı görünür. İnanıram ki, o və xarici aləmdəki hər gözəl predmet bir parça günlük çörəyini qıran ən kasıb adamın ürəyində sempatiyə tələb edir... Bu varlıqlar sizinlə eyni ünsürlərə və xeyirxahlıq tutumuna malikdir, sizinlə eyni formaya sahibdir və eyni şeydən yaradılıb"(4). Dikkens nə danışdığını bilirdi.

Dikkens daha sonrakı "Kiçik Dorrit" (1857) romanında diqqətini insanların yaxşı və pis hərəkətlərinə və bu hərəkətlərin insanın xoşbəxtliyi və ya ölümünün taleyini necə təyin edə biləcəyinə diqqət yetirdiyi Emmi Dorritin təmsil etdiyi mələk qadın obrazında çatdırdı. Bu obrazla bağlı Dikkens qadının istedadının cəmiyyətin ona aid etdiyindən daha böyük olması fikrinə xidmət edir. Emmi bütün bəşəriyyətin öncüsü, təkcə ailəsinə deyil, həm də ətrafındakı insanlara yaxşılıq edən məsum bir personaj kimi təsvir edilmişdir. "Səsinin tembrində, gözlərinin işığında, əllərinin toxunuşunda, O qədər mələk təsəlliverici və realdır ki!" . Dikkensin personajlarında olduğu kimi, daxili həyat xaricdən təqdim olunur və aktlaşdırılır. Balaca Dorrit, Dikkensin romanlarında mərkəzi və ən mühüm mövzulardan birini təsvir edir ki, ətraf mühit təsir və oxşarlıq üçün katalizator rolunu oynaya bilər. Emi ona cansıxıcılığını aradan qaldırmaq üçün bütün pulunu təklif edir, lakin o, təklifi rədd edir. Bu qayğıkeş və qoruyucu hərəkətin ardınca Balaca Dorrit Artura olan sonsuz məhəbbətinə and içir və bu bəyannamə Artura dəhşətli həbs dövrünə tab gətirməyə imkan verir. Bu, ona həyatda yeni ümid və nikbinlik bəxş edir. Dikkens sübut edir ki, cənab Miqils tərəfindən təriflənən onun qəhrəmanı əxlaqi davranışı ilə diqqət çəkən bir qadındır: "kiçik, səssiz, kövrək bir fiqur... onun gənc həyatı fəal təcəvilik, yaxşılıq və nəcib xidmətlə keçib" (8, 846). Romanın oxucusu onun həbsxanadakı məhbuslara necə kömək edə biləcəyini dərinlən müşahidə edə bilər. Emi, başqalarına hər cür qayğı göstərməyi və kömək etməyi özünə amal edir. Balaca Dorrit, görünür, varlığının vacib və vacib bir hissəsi kimi kiminsə ona qayğı göstərməsini istəyir. Qəhrəmanlarda görünən qürur və təkəbbür onda yoxdur. Milbanka görə, "Dikkens qadınlarla ev arasındakı sıx əlaqəni qəbul edir və qadınları təbii analıq və ev təsərrüfatını idarə etmə vəzifələrini evdən ictimai sahəyə daşıya bilən bir qrup olaraq görür. Bu baxımdan Dikkens, qadınların əxlaqla ideoloji eyniləşdirilməsindən öz mənəvi təsir və dəyərlərini bazara və ictimai institutlara yaymaq üçün arqument kimi istifadə edən dövrün feministlərinə yaxındır" (6, 90).

XIX əsr bədii ədəbiyyatla zəngin bir dövr idi və roman Viktoriya həyatının biçimlərini qiymətləndirməyin ən xoşagələn yolu idi. Tomas Hardi və onun Viktoriya qadınına şəxsi baxışı onun sənəti, poeziyası və sənətkarlıq, fantaziya və romantik romanları haqqında oxumağa dəyərdi. "Hardi, rahat forması və əxlaqi təcridinə görə yaradıcılığın əsas Viktoriya psixoloqudur: emosional və həssas detallar digər böyük Viktoriya qadınları üçün ümumdür" (7, 47). Maraqlıdır ki, Hardi qadının mübarizəsini mürəkkəb hekayə üsulları ilə ortaya qoya bilər. "Kasterbric şəhərinin meri" romanı əxlaqi genişlik deyil, romanın süjeti müxtəlif əhval-ruhiyyəli personaj

tipləri, qeyri-əxlaqi səviyyədə xarakter keyfiyyəti, Hençardın əks tərəfində mövcudluq şərtini ortaya qoyur ənənəvi qadınları tapır. “Kasterbric şəhərinin meri” kapitalizmin funksiyası kimi qadınların məğlubiyyətinin təhlilini dramatikləşdirən bir səhnə ilə başlayır; Bu açılış səhnəsi o qədər ürəksiz və qəddardır ki, bu gün də oxucuları şoka salır. Hardi Syuzanı az emosiya nümayiş etdirən və Hençardın məhvinə heyran edən qaranlıq bir sirri açan tüklü qadın kimi təqdim edir. Hardinin qəhrəmanları dünyanı tanımaq və mühakimə etmək üçün Hardinin səsinə çevrilirlər. Tomas Hardi belə bir fürsət əldə etmək üçün kifayət qədər şanslı idi. Hardinin qadınları yalnız sevginin təsiri altında araşdırıla bilməz. Qadınlara əzab verən başqa bir qüvvə sevgidir, emosiyalara görə əxlaqsızlığa məcbur edilə bilər; Hardi qadını həm ürəyi, həm də ruhu ilə psixoloji cəhətdən yoxlamağa meyllidir. Onun fikrincə, qadınlar kişilərdən daha instiktiv və çılğın məxluqlardır. Hardinin bu realizmi romanlarında qadınların kişilərdən daha çox əziyyət çəkməsində görünür. Qadın cəmiyyətin ədalətsizliyini təsdiq edir, sonra isə onun həyatı faciə ilə başa çatır. Hardinin qadınları yüksək qiymətləndirilir, lakin o, ətrafında olan faktları sədaqətlə müşahidə etməkdə şərtləndirilib və səbirlidir. Hardi əvvəldən qadının dəyərsizliyini əri vasitəsilə təsəvvür edir: “Yaxşı, onda indi bu sənin şansındır; mən bu dəyərli əsər üçün təklifə açığam”. O, ərinə dönüb mızıldandı: “Maykl, əvvəllər də bu cəfəngiyyəti camaat qarşısında danışmısan. Zarafat zarafatdır, amma bunu tez-tez edəndən sonra diqqətli ol! (7,9). Suzan Hençard tərəfindən aşağılanır və Hençardın onun zehni gücünə şübhə ilə yanaşdığına dair nəqlədicidən birbaşa işarələr var. Suzanın roman boyu keçdiyi yol, qarşılaşdığı vəziyyətlər üzərində daimi qələbələrdən biridir, sonra o, dünyəvi vəziyyətini yaxşılaşdırmağa nail olur; O, sağ qalan qızının əsl yaşını və vəziyyətini təxmin edir və beləliklə, öz ölümündən əvvəl onu var-dövlətə qovuşdurur. “Axmaqcasına sadəlik” (7,17). “Hençardın arvadı ən yaxşısı üçün davranırdı, lakin o, çətinliklə üzləşmişdi. Yüz dəfələrlə qızı Elizabetə həyatının əsl hekayəsini danışmağa gəlirdi” (7,79). “Hençardın ona nifrət etməsinin əsl səbəbi olan sadəliyi Nyusona bu hüququn dəqiq əsasları və qanuni hədləri bəlli olmasa da, alışı ilə onun üzərində real və ədalətli mənəvi hüquq əldə etdiyinə inamla yaşamağa imkan verdi. ” (7,80). Bugünkü cəmiyyətin şərtləri və münasibəti Susan, Lucetta və Elizabet ilə müqayisə edilir. “The Mer of Casterbridge”-də Allinqem belə düşünür: “Tomas Hardi Viktoriya cəmiyyətini qadınlara qarşı davranışları və münasibətləri barədə daha şüurlu etməyə çalışırdı. O, bu məqsədinə romanın əsas qadın obrazları vasitəsilə nail olub” (10). Hadisələrin gedişində o, Viktoriya dövrünə aid bu son romanda müxtəlif müqəddərlərdə olan qadınların davamlı olaraq ya qara işçilər, ya da kişilərin güc oyunlarında piyon kimi üzə çıxarıldığını çatdırır. Tomas Hardi bu qadınları səylə canlandırır və onların faciələrini cəmiyyəti tənqid etmək üçün danışır. Xu Xiang dediyi kimi, Hardi “insanların zəifliyini ortaya qoyur. O, personajların faciəsinin səbəblərindən birinin onların zəifliyi olduğunu düşünür” (10, 3-4). Martin Blocksic Hardi haqqında fərqli bir fikirdədir, “Hardinin insan təbiəti və insan səyinin

mümkün nəticəsi haqqında baxışı demək olar ki, aramsız faciədir” (10,4). Hardi Dikkensdən fiziki məhəbbət təzahürü və qadın cazibəsinə həssas olması ilə fərqlənirdi. Aleksandrın fikrincə, “Onların personajları psixoloji inkişafı göstərmək əvəzinə sadə elementlərdən ibarətdir və süjet onlara təsir etdikcə müxtəlif emosiyalar yaşayırlar. Onun janrlarının qarışması digər romançılara nisbətən daha müxtəlif ölçülər doğurur” (10), çünki o, həyatının çox hissəsini qapılardan kənarda keçirmiş, beləliklə, inanılmaz və ya təsadüfi səhnələri müşahidə edə bilmişdir.

Beləliklə, haqqında danışdığımız hər iki Viktoriya yazıçısı ədəbi vasitələrdən istifadə edərək Viktoriya dövründə qadınların rolunu daha dərinlən anlamağımıza və həmin dövrün canlı obrazlarını canlandırmağımıza kömək etmişdir. Hər biri öz şəxsi müşahidələrinə əsaslanaraq Viktoriya qadınını təqdim etməyə çalışmış və cəmiyyətin onlara qarşı tez-tez ziddiyyətli və məhdudlaşdırıcı yanaşmalarını uğurla əks etdirmişdir. Onların əsərləri vasitəsilə qadınların cəmiyyətdəki mövqeyi, üzləşdikləri çətinliklər və gözləntilər daha aydın şəkildə görünür və bu, dövrün sosial strukturunun və gender münasibətlərinin daha yaxşı anlaşılmasına töhfə verir.

Afag Eminli

Azerbaijan Languages University

WOMEN IN VICTORIAN LITERATURE

SUMMARY

From the first half of the 19th century, many writers began to write about the suffering and resilience of women during the Victorian era. Gradually, the novel genre increasingly focused on traditional, typical Victorian female characters and their interactions. Writers sought to reveal the virtuous qualities of women while also addressing the issue of liberation from unjust burdens and restrictions. Alongside Charles Dickens and the Brontë sisters, Hardy, Thackeray, Gaskell, Trollope, and George Eliot also concentrated on depicting numerous social institutions of Victorian London and their impact on women's status. However, this does not mean that these novelists adopted a feminist stance; they simply aimed to grant women their rightful privileges and rights.

Keywords: female characters, children, social environment, ideology, social class

Афаг Эминли

Азербайджанский Университет Языков

ЖЕНЩИНЫ В ВИКТОРИАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

РЕЗЮМЕ

С первой половины XIX века многие писатели начали писать о страданиях и стойкости женщин в викторианскую эпоху. Постепенно жанр романа все больше фокусировался на традиционных, типичных женских образах

викторианского периода и их взаимоотношениях. Авторы стремились раскрыть добродетельные качества женщин, а также поднимали вопрос об освобождении от несправедливых обязанностей и ограничений. Наряду с Чарльзом Диккенсом и сестрами Бронте, Харди, Теккерей, Гаскелл, Тrollop и Джордж Элиот также сосредоточились на описании многочисленных социальных институтов викторианского Лондона и их влияния на положение женщин. Однако это не означает, что эти романисты придерживались феминистской позиции; они просто стремились предоставить женщинам их законные привилегии и права.

Ключевые слова: женские образы, дети, социальная среда, идеология, социальный класс

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Henry, N. (2007). Ladies do it ? : Victorian Woman Investors in Fact and Fiction in Victorian Literature and Finance by Francis O'Gorman, Oxford University Press. New York
2. Kames, Henry Home (2007). Principles of Equity, 4th ed. Edinburgh, 1800, Vol. 4, The Making of Modern Law, Gale, Thomson Gale. Baylor U.
3. Kornstein, C. L. (2003). Female And Feminine, But Not Feminist: In The Principal Works Of Charlotte Bronte, Elizabeth Gaskell, And George Eliot, M.A. thesis.
4. Florida State University. Florida State University Libraries, (Electronic Theses, Treatises and Dissertations).
5. Lee, Elizabeth. (1997). Women in Literature — A Literary Overview, Brown University. Retrieved from:
6. Milbank, A. (1992). Daughters of the House: Models of the Gothic in Victorian Fiction. London: Macmillan.
7. Showalter, E. (1988). The Unmanning of the Mayor of Casterbridge. Thomas Hardy's "The Mayor of Casterbridge", ed. Harold Bloom, New York: Chelsea House, 53-68.
8. Slater, M. (1983). Dickens and Women. Stanford, CA: Stanford UP.
9. Thane, Pat (1978). "Women and the Poor Law in Victorian and Edwardian England, History Workshop Journal, Oxford University Press, Vol. 6, No. 1, 29-51.
10. Xiang, X. (2008). Natural Mode of Passion for Hardy's Female Figures, US-China Foreign Language, Vol. 6, No. 9, 5-10.
11. <http://www.victorianweb.org/gender/womlitov.html>
12. <http://galenet.galegroup.com.ezproxy.baylor.edu>

Rəyçi: prof. Aynur Sabitova

